

Muku mučim sa radnom snagom. Ne mogu naći ni pomoćnog kuhara ni konobara. Povrće i voće kupujemo u Zadru, a ovdje imamo kraška polja: Velo jezero, Arnjevo polje, Stivanje polje, Sridnje polje i druga. Bit će obrađivana jedino ako dođe radna snaga iz zemalja Trećega svijeta. Mladi bježe na kopno, u arapske zemlje, idu za većom zaradom, kaže Dragan Galešić

Foto: Mihovil GUNJAČA

Sklad prirode i ljudske kreacije danas privlači turiste iz cijelog svijeta

Tekst i fotografije:

Mihovil GUNJAČA i Višnja TOMAS

Konkretan opis raja ovisi o horizontu onoga koji ga opisuje. Imaju li "dubinsku" vizuru horizonta nautičari, brodovi kojih su na stalnom vezu u "Marini Baotić - Veli Rat"? Mitja Savičević, voditelj te marine na Dugom Otoku, potvrđuje:

- Marina je specifična, na prekrasnom je mjestu. Ti nautičari prošli su cijeli svijet. Na kraju su došli ovamo, preselili su i iz nekih naših marina, skrasili se ovdje. Osjećaju korektnost i prijateljstvo. Upravo taj ljudski faktor jača njihovu bezbrižnost, mada je marina plutajuća, na pontonima je, i nema klasičnih lukobrana. Moje je zapažanje da čuvaju otok više od domaćih. Ako vide neki problem na moru, jave. Ne bacaju ništa u more. Čuvaju ga kao da je njihovo. Već 30 godina dolaze u naš Jadran.

Marine danas, na neki način, postaju žive žile u kojima pulsira otok. Ne sve i ne bilo koje. Žeton kojim Hrvatska može ravnopravno zaigrati u globalizaciji, pa tako i konkretan otok, one su marine u kojima se realiziralo načelo - prirodna ekonomika su prirodne ljepote. Upravo taj povoljan vjetar u krmu pokreće "lađu" Pauline Mikulić, voditeljice poslovanja triju Baotićevih marina: one u Baškoj Vodi pokraj Makarske, u Segetu pokraj Trogira i ove u Velom Ratu.

- Postigli smo odličnu suradnju s općinom Sali, uklopili se u njihove zahtjeve i kriterije i nismo sagradili klasičnu marinu, već privezišta za brodove nautičara. Vidite i sami kako smo se uklopili u reljef, konfiguraciju terena. Nismo "šaka u oko", ne stršimo, a mjestu Veli Rat izgradili smo i darovali šetnicu. Time smo, zapravo, postali organska cjelina, "spojili" se s mjestom. Respektirali smo apsolutno, dakle, krajolik, odnosno, njegove prirodne vrijednosti. Zaljev, uvalu, more i njegovo dno. Flora i fauna podmorja nije ni dotaknuta, a kamoli izmijenjena. Sve pluta i samo se sidri. Kada bismo odvezali lance - sidrišta više nema. Svi njegovi građevinski elementi mogli bi se, naprosto, odvući bilo gdje.

Minimalno intervencija u okolišu

Tvrde činjenice potkrepljuju ovaj Paulinin "eko pogled" na svijet. Vidimo, nema odurnih, golemih hangara - radionica poput onih u velikim vojnim bazama; nema suhih vezova, istežališta brodova, dizalica, servisa, struganja i pituravanja brodova. Nema uljnih mrlja, otpada, šporkice. Restoranima, buticima, dućanima - ni traga. Jedina "intervencija" u prostoru mali je nasip, plato na kojem sjedi skromna prizemnica - cjelina od devet montažnih objekata. Smješteni su tu: recepcija, agregati, hidrofori, tuševi, zahodi, praonica rublja. Uskoro će im se jedino pridružiti neveliki caffè bar.

- Planiramo proširiti marinu, to je druga faza, govori nam Paulina. - Valja, međutim, čekati donošenje prostornog plana. To što ga još nema velika je kočnica razvoju cijeloga otoka. Sve je blokirano i ništa se ne može planirati i graditi. Prije svega, namjeravamo ojačati infrastrukturu. Voda je, kako se zna Ahilova peta u razvoju otoka zadarskog arhipelaga. I kapaciteti struje su nedostatni. Mislimo produžiti i šetnicu.

Zlatko Čošković, također djelatnik iz grupe Baotić yachtinga, koji iz Frankfurta vodi poslove marketinga, obradu europskog nautičkog tržišta, među ostalim kaže:

Čiste tehnologije

- Snaga tvrtke Baotić je i u tome što smjera, već sutra, ovdje u Marini, uvoditi čiste tehnologije, čistu energiju. To ćemo postići kapacitetima vlastitog kadrovske i stručnog potencijala. Riječ je, naravno, o desalinizaciji mora, korištenju energije sunca i vjetra. Što manje intervencija u prostoru - prirodu, dakle, ostaviti prirodi!

Osim toga, naš je poslovni credo; novac koji se stvara u Marini, on tu i ostaje, reinvestira se. Nikako ne "seli" iz domicilnog područja. To zahtijeva mudrost vođenja dugoročno dobre poslovne politike; stimuliranje održivog razvoja ovakvih prirodnih dragulja. Takvu razvojnu politiku, danas tržište itekako nagrađuje, kaže Čošković.

Točku na slovo "i" stavlja Paulina Mikulić:

- Sve ovo kako je sada, bit će i u drugoj fazi. Zadržat će marina svoju dušu, svoj karakter, ne će biti "obogaćena" ružnim i nakaznim pratećim sadržajima. Mislim, uvjerena sam, oplemenili smo ovaj prostor, urednom i čistom mjestu Veli Rat, pridodali elitistički štih. U takvim tonovima muzicira i naša vizija.

Komunikacija u prostoru Marine u laganoj šetnji: gatovima, pontonima, šetnicom - po mjeri je ljudskog koraka i znatiželje; sve viđeno baca dobru refleksiju na nautički turizam.

Dugootočna Verona

U dnu zaljeva Velog Rata, u uvali Čuna, prateći crtu koja obalu spaja sa morem, uvuklo se u pitominu pejzaža bajkovito mjestašce - Verunić. Njegovi žitelji, tepajući mu od milja, zovu ga i "Verona". Tamo smo "doznali" da svaka medalja ima dvije strane. Da i život, ovdje na Otoku, vrvi suprotnostima; lijepim i ružnim - da sve ima svoju protutežu. Upravo tu tamnu stranu "rasvjetljavao" nam je Dragan Galešić, profesionalni ribar i ugostitelj, vlasnik restorana "D&M":

- Vidite, radim šest mjeseci u godini, najduže od svih na otoku. Muku mučim sa radnom snagom. Ne mogu naći ni pomoćnog kuhara ni konobara. Povrće i voće kupujemo u Zadru, a ovdje imamo kraška polja: Velo jezero, Arnjevo polje, Stivanje polje, Sridnje polje i druga.

Bit će obrađivana jedino ako dođe radna snaga iz zemalja Trećega Svijeta. Mladi bježe na kopno. Idu za većom zaradom. Odlaze i u bogate arapske emirate. Za mjesec-dva, vrata se kući sa desetak tisuća dolara u džepu. Ostatak godine provode doma "meditirajući" u kafićima i po butigama. Hotel u Božavi i sanitarije u Baotićevoj marini, čiste žene dovedene iz Podravine. Ista slika posvuda na otoku. Kakav održivi razvoj?

Teško je Galešiću danas pronaći u sebi sklad između racija i emocija. Ne događa mu se "ružičasto" predviđanje budućnosti. Sa senzibilitetom duboko usađenih korijena u otok, strepi. Sluti da bi mogli biti poljuljani i sami temelji njegove egzistencije, ali i svih Otočana. Veli:

- Ne želim raditi sa ćevapčićima i ražnjićima. Ako uvalu ne zaštitimo od vlastitih fekalija, perilica, deterdženata, vala je mrtva za par godina. Moja obitelj i ja morat ćemo je napustiti. Sve će se gasiti, ribe biti ne će. Od rođenja sam ribar. Danas i profesionalac koji tijekom cijele godine lovi ribu i u širem akvatoriju. Vidim dobro što se događa: dramatično se smanjuje riblji fond. Ovdje, u uvali Čune, bilo je mrjestilište brancina, cipala, čak i zubataca. Sada nemate šanse to vidjeti. Nestali su i ježinci.

U ovom našem nacionalnom podneblju, održivi razvoj poistovjećuje se, zapravo, sa bolešću. O njemu se razgovara i raspravlja samo tada kada su najmarkantnije prirodne vrijednosti ugrožene. Često ni tada. Galešić navodi primjer Saharuna.

- On je svjetska atrakcija, takvog salbuna nemate vi nigdje. Stvaran je milijunima godina. Devedesetih godina dopušteno je pjeskarima da vade taj fini sitni pijesak. Više ga i nema, ostalo je samo žalo. Izdubli su rupe- kratere. To je zaustavljeno, više se ne događa, ali uporno se traži koncesija.

Prema njegovom viđenju, i koće su preoravanjem dna u toj znamenitoj uvali, uništile floru i faunu. "Kosidbom" morskih trava i algi ugrožena su staništa sitne ribe, dakle, izvori i jezgre života u moru.

Uništena mrjestilišta

- Kočari dođu uza sami kraj. Rade na 30 metara dubine, a prema zakonu i propisima, moraju biti udaljeni najmanje 2 milje od kraja. Tko to efikasno kontrolira? Nitko. Inspekcije i policija ni brojem, a ni opremom, ne mogu tom zlu djelotvorno stati u kraj. Zašto državni proračun ne izdvaja više za zaštitu ovog dragocjenog prirodnog blaga kojim raspolažemo? Migavica je, po meni, uništavač jednako kao i koča. U našim valama, poglavito u Panteri, potpuno je uništila mrjestilište i uzgoj lostura. Ta lostura bila je, na neki način, sakupljalište, jedan bazen za mrijest bijele ribe.

Ludar je najveće zlo koje se ovdje nama događa. Zlo je toliko da, recimo, zubatac, koji dođe iz dubine i od 45 metara, ludrom satjeran u plićak, ne može se više vratiti u dubinu. Napuše se njegov mjehur, ispliva i krepa. Dogodi se, da i orade zahvaćene panikom izlijeću u grote. I nautičari koji sidre na divlje i bez ikakve kontrole čiste sve čega se domognu. Perjanicu nose Slovenci, a po "učinkovitosti" slijede ih Talijani. Na meti su im sve jestive školjke i bijela riba. Bocama, lampama, puškama, u odijelima, obilaze po noći rupe. Tuku ribu dok miruje. Kada vade dozvole govore da ih zanima "foto-safari"; eto kako on izgleda".

Dvojica policajaca nisu dovoljna

Mitji Savićeviću, voditelju "Marine Veli Rat" trn u oku su, pak, nautičari u tranzitu i to oni koji iznajmljuju brodove u čarteru. Osobito Česi i Slovaci, ali i mnogi drugi:

- Plove bez skipera, jeftinije je. Ugrožavaju sebe i druge, ugrožavaju plovidbu, ne znaju voziti. Osim toga, ti ljetni često "naliveni" moreplovci, tko zna kome sve, daju kormilo u ruke. I domaći su velika opasnost. Naprosto lete u gumenjacima. I tamo gdje bi morali ograničiti brzinu na najviše 5 milja, glisiraju "do daske". Nedostaje nautičarske kulture. Jedni, drugi i treći, počesto i dobro natopljeni alkoholom, dolaze ovdje u Marinu, jasno, u tranzitu. Izazivaju i nered. Ja im ne mogu ništa, nisam nadležan. Imamo dva policajca na otoku. Kako će doći policajac iz Sali, s drugog kraja otoka, ako nema auto? Sve u svemu, može zavladata i totalan nered jer imamo manjak policije, kaže Savićević.

- Iako je Marina "otvorila vrata" tek prije 18 mjeseci, na stalnom, godišnjem vezu imamo već devedesetak brodova. Neki nautičari borave na svojim brodovima i po dva mjeseca. Većinom su to stariji ljudi na zalasku poslovne karijere, ili, uživaju podeblju mirovinu. Koristi od njih imaju trgovci, ugostitelji, a dobro bi prošla i lokalna poljoprivreda - da je ima. Ti nautičari ponašaju se sasvim suprotno od onih u čarteru, u tranzitu.

Bez prostornog plana nema napretka

Kao što je ustav temeljni dokument države, moglo bi se reći, da tu težinu ima prostorni plan za svaku lokalnu cjelinu i zajednicu, pa, tako, i za Dugi Otok. Ako takvog plana nema, a ovaj ga otok nema, znači da je na djelu odsutnost vizije o autentičnosti vlastitog puta. Ne živimo odvojeno od svijeta. Upadamo naglavačke u europske integracije i uskoro postajemo cjelina sa prostorom koji nastanjuje više od 500 milijuna žitelja. To je realnost. U pohode nam, dakle, stiže gustoća koja istodobno dolazi iz ekonomske, socijalne i psihološke razine. Pritisak će biti golem, jer ta se gustoća kontinuirano povećava: ako nema definirane linije jake obrane, artikuliranih i verificiranih studija i projekata održivog razvoja, glavni napad na prostor ići će koridorom arhitekture i urbanizma. I to na svim razinama.

Prvi na udaru bit će najvrjedniji prostori i lokaliteti. A među njima je svakako i Dugi Otok. Živi primjer je Španjolska. Svako je selo htjelo privući turiste kako bi opstalo. Ta sela pretvorila su se nakaradne i monstruoze turističke gradove. Costa Iberica - stvoren je nepregledan pojas jeftine gradnje, "apartmanizacija" prostora. U Španjolskoj je 80 posto obale upropašteno! Rezultat: s jedne strane velike turističke koncentracije, a sa druge, jako mali prihodi. Indikativno je da su ti turistički gradovi nastali u razdoblju kada je Španjolskoj nasušno trebao novac. Danas bi spašavali lošu krvnu sliku španjolskog turizma jedino hoteli sa 4 i 5 zvjezdica. Ali, za njih, nema više atraktivnih lokacija. Pojedene su na opisani način.

Znamo, i Hrvatskoj je za razvoj itekako potreban novac. Ravno je bezumlju namicati ga praveći onakve pogreške, ili slične, kakve su se dogodile Španjolskoj. Profit, dakle, ne smije biti pretvoren u oltar, a potrošnja u novu religiju. Ako postoji mudro planiranje neće se raskršćiti obiteljsko srebro i ono najvrjednije u njemu - jadranski arhipelag. Tako će od pritiska, jeftinih i brzopletih rješenja, neodgovornog individualizma u arhitekturi, biti sačuvan i Dugi Otok. Iako lokalna zajednica čini osnovu života, bitka za očuvanje prirodne ravnoteže; zaustaviti kaos i divljanje u prostoru, a to smo djelomice opisali, nije moguća bez određene i aktivne uloge države. Ne može svatko vući na svoju stranu; došlo je vrijeme kada idividualac konačno mora pokazati razumijevanje za društvenu integraciju. I te procese ubrzava dobar i "vidovit" prostorni plan, a sve discipliniraju "senzibilna" urbanistička rješenja.

More, priroda i autohtono stanovništvo tri su bitna faktora eko turizma. A, upravo sve to, Dugi otok ima! Više se ne smije stjecati imidž jeftinog odredišta za masovni turizam. I "Marina Baotić" svjedoči tome u prilog, a uklapa se i u svaki "eko" sustav i brand.

Sve najzanimljivije stvoreno je ljudskom rukom

I robovanje sintagmi o "netaknutoj prirodi", falsifikat je i smiješna stvar. Ono najuzbudljivije, ono što "plijeni pogled", stvoreno je na ovim našim otocima ljudskom rukom. Žuljevi, znoj i strah od gladi "kreirali" su suhozide, maslinike, vinograde. Sve jer oteto kamenjaru, makiji, gustišu, samoniklom boru i crniki. I taj "trend" valja nastaviti. Ipak, možda je mudro ostaviti neke "parkove-praznine", postaviti u suodnos i tu elementarnu prirodu. Bogatstvo raznolikosti. Kada se pogleda, a dobro se vidi, ni Dugi Otok nije rezultat okamenjenog, rustikalnog načina života. Ako njegov turizam bude pomiješan sa stanovanjem domicilnog stanovništva, i ne završi on, dakle, u rezervatima odmarališta i mizernih hotela, eto uspjele formule. Takav obrazac realizira davni san: da mi onima, koji nama prodaju automobile i od toga dobro žive, isto tako možemo, na ravnoj nozi, prodavati ljetovanja - i živjeti još bolje.

Poznavajući naš mentalitet, može se reći: da u našim "datostima" sve iskazano nije ostvarivo, da je to utopija. A kada utopije dodirnu opaku zbilju, ili zbilje njih - utopije su se redom raspale. Nismo vidovnjaci. Ali, ako u dogledno vrijeme, Dugi Otok postigne na tržištu željeni uspjeh sa istinitim marketinškim sloganom u ruci: **MIR I EKSKLUZIVNOST U SRCU EUROPE** - biti će to pouzdan znak da su se u našim prostorima počeli događati i fenomeni: da, ponekad, utopija nadjačava opaku zbilju.

Ne dopustimo da nam more bude boje makijata

Svatko tko dođe ovdje divi se sačuvanom moru, uvalama, otocima i obali tvrdi Dragan Galešić, profesionalni ribar i ugostitelj iz Verunića:

- Svi govore sačuvajte ovo ovako kako je. Onda će nautičara biti napretek, s time da mi njima organiziramo sve usluge koje trebaju. Da bdijemo nad svime i stavimo pod kontrolu. A upravo u tome su zakazali otočani, institucije, država - podjednako. Po meni, ovo je more bilo, jest hrvatsko i treba ostati hrvatsko, a ne Europske Unije. Uvijek navodim kao primjer Baleare. Opisujem ih kao rugobu, a što je najgore, ta rugoba nije ni njihova, uglavnom je Njemačka. Baleare su uništili. Dvanaest sam godina proveo na Azurnoj Obali. Bio skiper i kapetan na jahtama bogataša. Baleari su samo priča, isto kao i Azurna obala. Azurno je samo ime, a od azura-modrine nema više ništa. More je boje makijata. Treba srediti čitav ovaj naš škroj. Valja donijeti prostorni plan; namjenska gradnja, zone. Mudro se postaviti. Čuvati prirodu i sve što se izgradi da bude u skladu sa njom.